
Ranko Pavleš
Mlinarska 32, 48000 Koprivnica
ranko.pavles@kc.t-com.hr

Primljeno/Received: 11. VI. 2024.
Prihvaćeno/Accepted: 1. VIII. 2024.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: 10.47325/zj.7.8-9.8

UDK 94(497.5)

UDK 528.4

TRI SREDNJOVJEKOVNA POSJEDA S JUŽNE STRANE BILOGORE: BEŠENOV SV. BENEDIKT, RAČICA I GOTALOVEC

Sažetak: U radu su analizirani podaci o tri srednjovjekovna posjeda s južne strane Bilogore: Bešenov sveti Benedikt, Račica i Gotalovec, s posebnim naglaskom na njihovoj topografiji. Ova tri imanja povezana su s tri stare župe: svetog Benedikta, svetog Stjepana Prvomučenika i Svetog Križa. Proučeni su opisi međa navedenih posjeda kao i drugi podaci koji se odnose na njih. Navode se i njihovi vlasnici i susjedi ako je njihovo spominjanje važno za rješavanje topografskih problema. Posebna pažnja posvećena je mreži vodotokova te odgonetavanju njihovih srednjovjekovnih imena što je osnova za opću povijesnu topografiju. Rekonstrukcija srednjovjekovnog stanja navedenih posjeda, kao i cijelog ovog kraja, posebno je teška jer se radi o području koje je gotovo stotinu godina bilo bez stanovništva tako da kontinuiteta naseljenosti između srednjeg i novog vijeka nema te su stara mjesna imena sačuvana tek u tragovima.

Ključne riječi: srednji vijek, topografija, Sveti Benedikt, Račica, Gotalovec.

UVOD

Kako će se vidjeti iz članka, posjedi i župe Bešenov sveti Benedikt, Račica sveti Stjepan i Gotalovec Sveti Križ zauzimali su prostor uz gornje tokove potoka Bedenička, Bačkovica i Grebenska. Na ovom području, koje je u zračnoj liniji na pola puta između Bjelovara i Virovitice, danas se nalaze sela Bedenik (dio općine Nova Rača), Babinac, Bačkovica, Bedenička i Čađavica (u općini Velika Pisanica) te, vrlo vjerojatno, selo Brzaja, dio sela Zrinske i selo Sibe-

nik (u općini Veliki Grđevac). Povijest ovih posjeda možemo pratiti od sredine XIII. stoljeća pa do sredine XVI. stoljeća kad se pod udarom Osmanlija cijeli kraj ispraznio i ostao nenaseľen desetljećima kao dio tzv. „ničije zemlje“ između Habsburškog i Osmanskog Carstva.

BEŠENOV SVETI BENEDIKT

Isprava od 28. lipnja 1334. godine²⁹⁵ donosi podatke o neimenovanom posjedu, ali je iz opisa jasno da se radi o Bešenovom svetom Benediktu te ove podatke možemo smatrati prvim vijestima o ovom imanju. U dokumentu je opisano oduzimanje zemlje uz crkvu svetoga Benedikta i potok Mušinja („in circuitu ecclesie Beati Benedicti circa fluvii Mosyna“) Farkašu, sinu Filipa, Gergenu, sinu Grgura, i Pavlu, sinu Andrije zbog nekih nasilja i njena dodjela Vratku, sinu Vratine, Andriji, sinu Vratiše i Andriji, sinu Bankovu. Ova trojica dobivaju i spomenutu crkvu blaženog Benedikta.

Međa darovanog posjeda počela je na sjevernoj strani kraj potoka „Mosyna“ i išla uz neku cestu do brda na južnoj strani gdje su međaši bili Petar i Petreša, sinovi „Berek“- a. Zatim je međa išla kroz šumu do međašenja sa zemljom Ivana, sina Zebene na jugu, a zatim je prešla vodu „Mosyna“ i došla do vode „Minor Mosyna“. Idući dalje kroz šumu, međa je došla do potoka „Magalou“ pa do velike ceste koja vodi do crkve svetog Stjepana, gdje je na istočnoj strani bio posjed Sebastijana i Nikole, sinova Kristijanovih. Dalje je međa išla cestom do potoka „Magalou“ i do međašenja s Arnoldom, odakle se spustila do vode „Mosyna“ kojom je išla uzvodno do mjesta odakle se krenulo u međašenje.

Ovdje se spominje potok Mušinja. Ni jedan potok u ovom kraju danas ne nosi to ime, ali se na osnovu starih opisa međa posjeda može rekonstruirati srednjovjekovno stanje. Na području današnjeg sela Šandrovcia postojalo je imanje Mušinja koje je dobilo ime po potoku Mušnji i čije se područje može prilično pouzdano utvrditi. Godine 1293.²⁹⁶ zabilježeno je da s njega prema jugu teče istoimeni potok tako da se može zaključiti da je današnji potok Šandrovac ili Šandrovački potok nekadašnja Mušinja. Potok Mušinja je zabilježen i južnije i zapadnije od ovog mjesta pa kad se složi sve što nam je o tome poznato, možemo reći da Šandrovački potok nakon spoja s današnjom Bedeničkom preuzima njeno ime, a zatim nešto dalje vode obaju potoka teku kao Severinski potok do utoka u rijeku Česmu. Dakle, stara Mušinja danas je potok s tri imena: Šandrovački potok, Bedenička i Severinski potok. Izgleda da su ljudi nekad imali drugačije mišljenje o tome koji je vodotok glavni, a koji su sporedni.

²⁹⁵ Tadija SMIČIKLAS i drugi, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* (dalje CD), sv. X., Zagreb, 1912., 28. VI. 1334., str. 173-176.

²⁹⁶ CD, sv. VII., 11. II 1293.

Za potok Malu Mušinju se može pretpostaviti da je bila lijevi pritok Mušinje. Možda se radi o današnjem potoku Bedenička ili o potočiću koji teče sjeverno od sela Bedenika. Vjerojatnije je da je današnja Bedenička potok „Magalou“ koji je u drugim dokumentima bilježen kao Magalovec. Njegovo ime se može povezati s imanjem Magalovcem koje se spominje u srednjem vijeku u ovom kraju. Po ovom opisu međe, i ovaj potok je tekao istočno od potoka Mušinje pa bi se osim današnje Bedeničke, ali manje vjerojatno, moglo raditi o potočiću Babinčici koji teče južno od sela Bedeničke i utječe u potok Račačka. Važan je podatak o cesti koja vodi do crkve svetog Stjepana, a bila je na istočnoj međi posjeda. Ovdje se svakako radi o crkvi svetog Stjepana u Račici kojoj ne znamo točnu lokaciju, ali pretpostavljam da se nalazila na području današnjeg sela Bačkovice ili nešto istočnije. Sinovi Kristijanovi, također na istočnoj međi, možda imaju veze s Kristijanom, sinom „Milozthe“, spomenutim 1275. godine,²⁹⁷ ali ovdje nije u pitanju isti njihov posjed kao tada. U opisu ima malo naznaka o stranama svijeta što nam kod većine srednjovjekovnih opisa međa pomaže da odredimo kretanje omeđivanja. Može se zaključiti da je međa sa sjeverne strane krenula prema jugozapadu te da su imanja Berekovih sinova i posjed Ivana, sina Zebenje, bila zapadno od potoka Mušinje. Nakon njih je međa prešla ovaj potok te se sve ostalo opisano nalazilo s istočne strane Mušinje. Preslikano na današnje stanje, može se pretpostaviti da je na zapadu posjed zahvaćao južni dio sela Lasovca, a na istoku selo Bedenik ili njegov dio.

Stečeno imanje se podijelilo na tri dijela te su Vratko i Andrija, sin Vratíše, dobili dva istočna dijela, a Bankov sin zapadni dio. Podjela je išla crtom opisanom u ispravi koja je počela uz veliku cestu koja je išla od Rache („Rachcka“) do crkve svetog Benedikta. Zatim je razdjelna međa došla do potoka „Mosyna“ uz koji je išla prema gore do spomenutog Svetog Benedikta, gdje je i završila. Može se zaključiti da je Andrija, sin Banka, dobio zemlju zapadno od potoka Mušinje.

Martin, sin Jurja Dersa „de Zerdahel“ dobio je 1403. godine,²⁹⁸ uz ostalo, i posjed sveti Benedikt, prije vlasništvo Ivana Besenew-a koji je umro bez nasljednika. Po ovom Ivanu, koji je posjed držao u zadnjim desetljećima XIV. stoljeća, imanje je dobilo svoje prošireno ime: Bešenov sveti Benedikt. Podložnici Martina Dersa iz Svetog Benedikta, njih šezdeset i dva, morali su 1411. godine²⁹⁹ položiti zakletvu da nisu krivi za smrt plemkinje iz Magalovca. Na istom imanju je 1425. godine³⁰⁰ popisano sedamdeset i četiri osobe koje su plaćale daće. Na

²⁹⁷ CD, *Supplementa*, sv. I., Zagreb, 1998., 27. VII. 1275., str. 156.

²⁹⁸ Zsigmondkori oklevetar (dalje Zsig. okl.), sv. II., Budapest, 1958., 16. II. 1403., str. 272.

²⁹⁹ Zsig. okl., sv. III., Budapest, 1993., 26. VIII. 1411., str. 245.

³⁰⁰ Zsig. okl., sv. XII., Budapest, 2013., 1425.g., str. 511-513.

posjedu „Besanecz Zenthbenedek“ održan je 1443. godine³⁰¹ sabor plemstva cijele Slavonije. Za napad na imanja Stjepana Dersa „BessenewZenthBenedek“ i „Magalowcz“ optuženo je 1472. godine³⁰² više plemića i njihovih podložnika. Imanje je 1476. godine³⁰³ zapisano kao „Besenezenthbenedek“. U ispravi iz 1494. godine³⁰⁴ spominje se neko kraljevo pravo na imanja Streza i Sveti Benedikt u vlasništvu Katarine, udove Stjepana Dersffyja, i njene djece. U popisima poreza od 1507. do 1517. godine³⁰⁵ ovaj je posjed zapisan kao vlasništvo Nikole Dersffyja i imao je tridesetak poreznih dimova. U ovom broju su vjerojatno iskazani i dimovi Dersffyja u Ivanovcu i još ponekom selu u blizini, npr. Magalovcu. Spomenutih tridesetak dimova moglo bi značiti 60-ak kuća kojima možemo dodati još nekoliko njih neoporezovanih iz raznih razloga.

Trgovište Bešenov sveti Benedikt – Prvu naznaku o povlaštenom statusu ovog naselja imamo iz 1430. godine³⁰⁶ kada je ovdje trebala biti objavljena sudska obavijest, što se radilo samo u značajnijim naseljima. Izričito navođenje ovdašnjeg trgovišta je iz 1458.³⁰⁷ i 1472. godine.³⁰⁸ Josip Bösendorfer³⁰⁹ je pisao da je naselje bilo trgovište i da su se u njemu održavali veliki sajmovi.

Crkva svetog Benedikta – Ova crkva se spominje u arhiđakonatu Gušće 1334. godine³¹⁰ u popisu župa zagrebačke biskupije, a iste godine³¹¹ navodi se na jednom posjedu na međi podjele o čemu je već bilo riječi. U popisu župa je bez oznake mjesta u kojem se nalazi, a popisana je nakon crkve u Račici koja se nalazila na području sela Bačkovice i crkve Svih Svetih istočno od Rače. Iz rečene isprave s opisom međe vidi se da je crkva svetog Benedikta bila u blizini potoka Mušinje, današnjeg Severinskog potoka, te da je istočno od nje bila crkva svetog

³⁰¹ Andrija LUKINOVIĆ, *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije* (dalje PSZB), sv. VII., Zagreb, 2004., 18. V. 1443., str. 33.

³⁰² Magyar nemzeti leveltar, Diplomataikai leveltar, (dalje MNL DL), DL17313., 1. V. 1472.

³⁰³ MNL DL, DL103786., 12. V. 1476.

³⁰⁴ MNL DL, DL17313., 20. II. 1494.

³⁰⁵ Josip ADAMČEK, Ivan KAMPUŠ, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb, 1976., str. 34, 36, 67 i 104.

³⁰⁶ Kamil DOČKAL, *Srednjovjekovna naselja oko Streze*, *Starine JAZU*, knj. 46., Zagreb, 1956., str. 198.

³⁰⁷ MNL DL, DL15272., 26. VII. 1458.

³⁰⁸ MNL DL, DL17313., 1. V. 1472.

³⁰⁹ Josip BÖSENDORFER, *Crtime iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910., str. 74.

³¹⁰ Franjo RAČKI, *Popisi župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, *Starine JAZU*, knj. 4., Zagreb, 1872., str. 208.

³¹¹ CD, sv. X., 28. VI. 1334., str. 174.

Stjepana, župna crkva Račice. U popisu svećenika iz 1501. godine³¹² župa ponovo nema oznake mjesta, a uz nju su kao i prije župe Rača i Sesvete. Osim u tri navedena dokumenta crkva svetog Benedikta u Bešenevu spominje se i 1423.³¹³ i 1429. godine.³¹⁴

Sveti Benedikt kao ime naselja javlja se na Lazarusovoj karti iz 1528. godine, a ucrtan je južno od Koprivnice. Mirela Slukan Altić³¹⁵ ga je izjednačila sa Župom svetog Benedikta koju je ubicirala u Stare Plavnice. Mislim da se ovdje ipak radi o Bešenovcu svetom Benediktu. Naime, kartograf je pogrešno ucrtao izvor rijeke Česme/Čazme i „doveo“ ga južno od Koprivnice. Ovo je za posljedicu imalo i pogrešno ubiciranje naselja uz gornji tok rijeke. Tako je Bešenovec sv. Benedikt „preseljen“ puno zapadnije od svog stvarnog položaja. Isto se dogodilo i sa Sv. Stjepanom koji je na karti ucrtan južno od Sv. Benedikta. Spomenuta autorica je ovo naselje izjednačila sa Štefanjem između Čazme i Bjelovara s čime se ne bih složio jer mislim da se ovdje radi o Račici sa crkvom sv. Stjepana. Međusobni odnos Bešenovca sv. Benedikta i Račice sv. Stjepana i njihov odnos prema rijeci Česmi je na karti isti kakav je bio u stvarnosti, ali su i naselja i rijeka „pomaknuti“.

Josip Bösendorfer³¹⁶ je pisao da su Dersffyji imali dva trgovišta kraj Topolovca: Strezu i Bešenovac – Sveti Benedikt. Dakle, autor je i Bešenov sveti Benedikt smjestio u Komarnički kotar što ne stoji jer je u popisima poreza isti popisan u kotaru Gušće – Vaška. Istina je da se na rovišćanskom vlastelinstvu nalazio vesnikat Bešenovec, ali to nije Bešenov sveti Benedikt.³¹⁷

Za ubikaciju posjeda Bešenov sveti Benedikt pa onda i njegove župe važna je gore spomenuta isprava iz 1334. godine po kojoj se crkva svetog Benedikta nalazila kraj potoka Mušinje. Kako sam već objasnio, potok Mušinja iz dokumenata je potok Šandrovac – Bedenička – Severinski potok. Uz tokove ovih današnjih potoka, a nekadašnje Mušinje, nalazi se selo Bedenik čije ime je vrlo vjerojatno ostalo od titulara crkve. Kod imena ovog sela radi se o metatezi, tj. izmijenjen je redosljed slova pa je od Benedikta nastao Bedenik. U ovom kraju pa i na cijelom području tzv. „ničije zemlje“ nije rijetkost da su gotovo svi stari toponimi nestali, a da se sačuvalo poneki koji se može povezati sa srednjovjekovnim crkvama. Pretpostavljam da su nakon nestanka stanovništva i propadanja naselja u krajoliku ostale stršati crkve, zidane pa time i

³¹² RAČKI, Popisi župa..., str. 207.

³¹³ Elmer MALYUS, A szlavoniai es horvatorszagi közepekori palos kolostorok oklevelei az Orszagos Leveltarban, *Leveltari Közlemenyek*, god. VI., Budapest, 1928., 10. V. 1423., str. 117.

³¹⁴ PSZB, sv. VI., Zagreb, 1994., 24. V. 1429., str. 308.

³¹⁵ Mirela SLUKAN ALTIĆ, Podravsko srednjovjekovlje u zrcalu kartografskih izvora, *Podravina*, br. 4, 2003., str. 125, 128.

³¹⁶ BÖSENDORFER, *Crtice ...*, str. 74.

³¹⁷ Ranko PAVLEŠ, *Bjelovarski kraj i zapadna Bilogora u srednjem vijeku*, Hrvatski Institut za povijest, Zagreb, 2016., str. 43-44.

trajnije građevine. One su služile kao orijentir krajišnicima s jedne i druge strane habsburško – osmanlijske granice na njihovim pohodima u neprijateljski teritorij pa su se tako sačuvala njihova imena, rijetki prežici srednjovjekovnog stanja. Od imena ostataka crkve dobili su ime i selo Bedenik, i potok i selo Bedenička i još poneki sitniji toponim. Mislim da ostatke starog naselja, crkve i groblja uz nju treba tražiti baš u i oko današnjeg sela Bedenik, a ne npr. na gornjem toku potoka Bedeničke. Naime, naselje Sveti Benedikt je bilo trgovište, a za takvu vrstu naselja je vjerojatnije da će nastati na plodnijem i ravnijem zemljištu nego u brdima. Palosfalvi je ovaj posjed također smjestio u današnji Bedenik.³¹⁸ Ovakvu ubicaciju potvrđuje i mjesto koje Sveti Benedikt ima u popisima poreza od 1507. do 1517. godine³¹⁹ u kojima se najčešće javlja sa selima i posjedima južno od današnjeg Šandrovca. U popisima župa iz 1334. i 1501. godine,³²⁰ Župa sveti Benedikt je dva puta susjed Župi Račica sveti Stjepan, a jednom Župi Svih svetih južno od potoka Grebenske, što odgovara njenom smještaju na područje Bedenika. Redosljed župa nije poštivan jedino u dijelu popisa iz 1501. godine kad je popisivač krenuo iz Rače na Međuraču pa se vraćao natrag i došao do Sv. Benedikta.

RAČICA

Račica se kao posjed u dokumentima spominje prvi put 1259. godine³²¹ kada ga je kralj Bela darovao županu Nikoli, sinu Teodora. Prijašnji vlasnik bio je neki svećenik Pavao. U ispravi je navedena i upravna pripadnost Račice pa tako saznajemo da je bila dio županata Česmice koji je potpadao pod kastrum Somogy. Opisane su i međe darovanog imanja. Prvi se kao međaš spominje Isep, sin Nikole, a uz njega velika cesta. Zatim međa dolazi do crkve svetog Stjepana Prvomučenika, a nedaleko od nje dolazi do potoka Račice. Slijede susjedi Weyteh, sin Woyhne i Mohork, a zatim toponim „Zyvynna“. Nakon međašenja s Kristpinusom, sinom Myleste, međa izlazi na potok „Magalouch“ uz kojeg je međaš Koresa, sin Mortunusa. Zatim je na međi potok „Jalsouech“ i toponim „Rogosych“. Na potoku „Mosonicha“ su međaši sinovi Farkaša, a nakon njih župan „Scebene“. Na kraju opisa međe spominju se toponim „Kuskenychyche“ i magister Moys kao međaš. Međa završava uz imanje gore spomenutog Isepa odakle je međašenje i počelo. Treba spomenuti da se između pojedinih navedenih toponima i međaša nalaze poduži dijelovi samo s međašnjim oznakama.

³¹⁸ Tamas PALOSFALVI, *The Noble elite in the county of Körös (Križevci) 1400. – 1526.*, (disertacija) Budapest, 2012., str. 417. (karta).

³¹⁹ ADAMČEK, KAMPUŠ, *Popisi poreza ...*, str. 34, 36, 67, 104.

³²⁰ RAČKI, *Popisi župa ...*, str. 208, 207.

³²¹ MNL DL, DL268252., 25. XII. 1259. Pod istom signaturom i u istom dokumentu nalaze se potvrde darovnice kralja Ladislava od 11. IX. 1272. i kralja Andrije od 3. VII. 1291.

Nekoliko toponima i osoba iz ovog dokumenta pojavljuju se u drugim opisima međa iz nešto kasnijeg vremena, što nam može pomoći smjestiti posjed Račicu. Tako se 1334. godine,³²² kada je opisana zemlja uz potok Mušinju (današnji Severinski potok), navode cesta prema crkvi sv. Stjepana i potok „Magalou“ (svakako potok „Magalouch“ iz ove isprave). Ovdje navedeni župan „Scebene“ je sigurno ista osoba kao i „Zebena“, otac Ivana, međaša posjeda na potoku Mušinji zapisanog 1334. godine. Možda je ovdje spomenuti potok „Mosonicha“ isto što i potok „minor Mosyna“ iz 1334. godine, ali Mušinica može biti i neko staro korito Mušinje ili čak drugo ime za samu Mušinju. Ovdje se navodi „Koresa“, sin „Mortunus“-a, a sinovi „Korus“-a se spominju 1293. godine³²³ na međi imanja Mušinja (imanja na području današnjeg sela Šandrovec). Problem je što većina podataka upućuje na to da je ovdje opisano imanje bilo istočno od Mušinje, a u opisu međa Mušinje sinovi „Korus“-a su zabilježeni na njenoj zapadnoj međi. Moguće je da je Korusova obitelj imala dva imanja. Mohorkov posjed iz ove isprave sigurno ima veze sa Maharkom, sinom Minoslava, koji se spominje kao međaš zemlje uz potok Mušinju 1275. godine.³²⁴ S njim je tada naveden i Kristijan, sin Milošte, sigurno ista osoba kao i Krispinus u ovom opisu međe. Sinovi Milošte su 1251. godine³²⁵ imali mlin na potoku Mušinji. Dva velika posjeda u ovom kraju imao je magister „Moys“ naveden ovdje na međi Račice. Godine 1267., a i ranije, držao je on Mušinju (Šandrovec) sjevernije, ali i Raču nešto južnije.³²⁶ Mislim da se u ovom opisu iz 1259. godine radi o Mojsovoj Mušinji te da se s ovim imanjem Račica dodirivala u svom sjevernom dijelu.

Teško je povezati ovaj opis s drugim opisima međa u ovom kraju, ali se može reći da ovdje opisani posjed nije bio daleko od gore spomenutog i analiziranog imanja Sv. Benedikta. Na istočnoj strani se ovaj dio Račice kod crkve sv. Stjepana dodiruje s drugim dijelom istog imanja o čemu dalje u tekstu.

Godine 1335.³²⁷ Račica, ili vjerojatnije neki njen dio, bila je u vlasništvu Ladislava, sina Nikolinog, od roda Gotal. Naveden je i njen prijašnji vlasnik, Mikec, sin Ivanov. Ladislav je tada prodao svoj dio imanja zajedno s udjelom u crkvi svetog Stjepana Tomi, sinu Bekinom. Spomenuti Mikec bio je i susjed prodane zemlje i odobrio je kupoprodaju. Dvije godine kasnije³²⁸ ban Mikac je naložio uređenje međa imanja „Rachicha“ što ga je on bio darovao rečenom Tomi, kaštelanu Steničnjaka. Vjerojatno se 1335. i 1337. godine radi o različitim dijelovima

³²² CD, sv. X., 28. VI. 1334., str. 173-176.

³²³ CD, sv. VII., 11. II. 1293.

³²⁴ CD, *Supplementa*, vol. I., Zagreb, 1998., 27. VII 1275., str. 156.

³²⁵ CD, *Supplementa*, vol. I., Zagreb, 1998., 27. VII 1275., str. 158.

³²⁶ CD, sv. V., prije 13. X. 1267., str. 447.

³²⁷ CD, sv. X., 9. II. 1335., str. 199.

³²⁸ CD, sv. X., 5. IV. 1337., str. 312.

imanja Račica koje je Tomo, nakon obavljenih kupnji i darivanja, oba imao u vlasništvu. Iste 1337. godine³²⁹ Tomo je dokupio još zemlje na imanju od Samsona i Stjepana, sina Tominog. Naglašeno je da se kupljeni posjed nalazio na „gornjoj strani“.

Isječak iz Lazarusove karte iz 1528. godine na kojoj su Sv. Benedikt (Bešenov) i Sv. Stjepan (Račica) pogrešno ucrtani kraj Koprivnice ("Capronicza")

Ophod međa dijela Račice koji je Tomo dobio od bana Mikca izvršen je 1337. godine.³³⁰ Međašenje je počelo na južnoj strani kraj potoka „Rachicha“ i odatle je međa išla do crkve blaženog Stjepana, a zatim malom cestom do velike ceste kraj groblja. Velikom cestom međa je išla na sjever uz brdo i kraj nekoliko međašnih oznaka došla na staru cestu te počela međašiti s posjedom „Bokua“. Prateći staru cestu, međa je išla na istok pa na jug, a na mjestu gdje je skretala na zapad međaš je bio Stjepan, sin Beke „de Gorbonok“. U blizini ovog mjesta bila je šuma „Kopronichicha“ kraj koje je međa skrenula na sjever, zatim promijenila smjer prema zapadu pa opet prema sjeveru. Zatim je međa došla do potoka „Rachicha“ i njime išla prema jugu do mjesta odakle se krenulo u međašenje.

³²⁹ CD, sv. X., 7. IV. 1337., str. 314.

³³⁰ CD, sv. X., 10. IV. 1337., str. 315-316.

Već na prvi pogled se vidi da je omeđašen manji dio imanja Račica od onog gore navedenog iz 1259. godine, ali također i da se radi o drugom, vjerojatno istočnom, dijelu posjeda. Kako sam već napisao, oba se dijela dodiruju kod župne crkve sv. Stjepana. Imanje „Bokua“ ili „Bukua“ na sjeveroistoku i istoku opisanog posjeda je vlastelinstvo Bukova čije središte većina autora smješta u današnje selo Špišić Bukovica, ali se ono pružalo duboko u Bilogoru. Istočno od Račice je vrlo vjerojatno bilo imanje Gotalovec koje bi onda odvajalo Račicu od glavnine zemalja vlastelinstva Bukove, ali dio Gotalovca bio je u sklopu ovog vlastelinstva pa se Bukova spomenuta u opisu može odnositi na njega. Zemlja Stjepana od Grabovnika koji je međaš na jugoistoku sigurno nije u vezi s glavninom zemalja vlastelinstva Grabovnik koje su se nalazile oko današnjeg Kloštra Podravskog u Podravini, nego se radi o još jednom dijelu Račice u rukama obitelji od Grabovnika. Ako ispratimo smjerove kretanja međašenja, možemo zaključiti da je Stjepanov dio imanja Račica bio istočno od istoimenog potoka.

Iz 1380. godine³³¹ je vijest da su sinovi Tomašića „de Magalouch“ prodali pola posjeda „Radchicha“ sinovima gore spomenutog Tome, sina Bekinog. Dakle, proces stvaranja Račice kao jedinstvenog posjeda se nastavio.

Grgur, sin Nikolin, svećenik „de Rachicha“, molio je 1423. godine³³² da mu se dodijeli župa u Račici. Tada je nabrojeno desetak plemića, vjerojatno patrona ove župe. To su bili: Grgur, sin Petrov, de „Dambowo“, arhiđakon Zaharije, Brikcije, Marko, sin Ivanov, Nikola, sin Mihaljev, kapetan Blaž, Ladislav, sin Ladislava „de Gorbonok“, Ivan, Stjepan, Ladislav Ban, braća Nikola i Stjepan, Nikola zvan Paschka, Emerik „de Besenevo de eadem Gorbonok“, Stjepan, sin Ladislava zvanog Paša „de Rachicha“. Veliki broj patrona govori o usitnjenosti posjeda na području župe Račica. Iz popisa možemo izdvojiti Grgura „de Dombow“, vjerojatno iz obitelji „de Dombow“, vlasnika dijela vlastelinstva Grabovnik u Podravini. S istim vlastelinstvom povezani su i Ladislav i Emerik „de Gorbonok“. Emerikov drugi pridjevnik „de Besenev“ može se povezati s obližnjim posjedom Bešenov sveti Benedikt gdje je on možda imao neku zemlju. U popisu su i članovi obitelji Paša, Nikola i Stjepan, od kojih je jedan nosio pridjevnik po Račici. Vjerojatno se radi o potomcima Paske, jednog od sinova Tome, koji je sa svojom braćom kupio dio Račice 1380. godine.³³³

Kmetovi udovice Nikole „de Gabonok“ (R. P. treba biti „de Garbonok“) iz sela „Sebelynch, ZenthEsthwan, Woyevodyncz et Iwansewcz“ napali su 1472. godine³³⁴ posjed Bešenov sveti Benedikt. „ZenthEsthwan“ je Sveti Stjepan, središte posjeda Račice, a ostala tri sela su vjerojatno bila na istom posjedu.

³³¹ CD, sv. XVI., 13. I. 1380., str. 60-61.

³³² PSZB, sv. VI., Zagreb, 1994., 11. IV. 1423., str. 96. Isprave u vezi s ovom molbom i na str. 99, 158.

³³³ CD, sv. XVI., 13. I. 1380., str. 60-61.

³³⁴ MNL DL, DL17313., 1. V. 1472.

Obitelj „de Dombo“ se i kasnije spominje u vezi s Račicom. Braća Franjo i David iz ove obitelji zamijenili su 1487. godine³³⁵ svoje zemlje u Virovitičkoj županiji za trećinu posjeda Račica sveti Stjepan s Baltazarom Batthyanyjem. Uz zemlje i kmetove, Franjo i David su dobili i dio patronata crkve svetog Stjepana, maltu u Račici, sjenokošu u selu „Woieuodycza“ i dva vinograda: jedan kraj župne crkve, i drugi na brdu „Remethynagorycza“. Iako se može zaključiti da nakon ove zamjene Baltazar više nije imao posjed u Račici, ipak nije tako. Napad na njegovo selo „Grobyncz“ na imanju Sveti Stjepan, tj. na posjedu Račici, izvršili su 1490. godine³³⁶ ljudi Lovre Iločkog pod zapovjedništvom kaštelana Bukove. Stjepan od Grabovnika i Paška „de Paschyncz“ napali su Batthyanyjevu Račicu 1497. godine.³³⁷ Baltazar je 1502. godine,³³⁸ uz još neke posjede, prodao dio Račice zagrebačkom biskupu, a ovaj je veći dio kupljenog poklonio čazmanskom kaptolu. Kod ove prodaje osim Račice svetog Stjepana, spominje se i selo „Woyeuodincz“, bez sumnje dio imanja Račice. Kasnije kaptol nije zabilježen kao vlasnik u Račici, što znači da je njegov ovdašnji posjed iskazivan pod drugim imenom ili ga je kaptol odmah zamijenio za neku drugu zemlju.

Iz popisa poreza vidimo da je Račica („Racchycza Zenth Istwan“) bila posjed s tridesetak poreznih dimova, a držao ju je od 1495. do 1507. godine Stjepan od Grabovnika, a nakon njega Franjo Tahy.³³⁹ Dakle, veći dio imanja tada je bio u rukama jednog vlasnika. Broj poreznih dimova nam omogućava da broj kmetskih kuća na posjedu procijenimo na oko šezdeset ili nešto više ako im pribrojimo i one oslobođene od poreza.

Kaštel u Račici svetom Stjepanu spominje se u ispravi iz 1495. godine³⁴⁰ u kojoj se navodi da ga je bio zauzeo i spalio David „de Dombo“, vjerojatno u vezi svađa oko nasljeđivanja vlastelinstva Grabovnik. Na zasjedanju Sabora 1537. godine³⁴¹ zabilježeno je da je utvrda Račica u vlasništvu Franje Tahyja i da je jedan od gradova koje treba opremiti za obranu protiv Osmanlija, a na sličnom popisu nalazi se i oko 1540. godine.³⁴² „Zenthistwan“ je i na popisu napuštenih i od Osmanlija zauzetih utvrda iz 1556. godine.³⁴³ Ovo su i jedini spomeni utvrđenog

³³⁵ MNL DL, DL101033., 1. V. 1487.

³³⁶ MNL DL, DL107098., 7. II. 1494.

³³⁷ MNL DL, DL104065., 22. VIII. 1497.

³³⁸ MNL DL, DL101318., 14. IV. 1502.

³³⁹ ADAMČEK, KAMPUŠ, *Popisi poreza ...*, str. 9, 34, 67, 104.

³⁴⁰ PALOSFALVI, *The Noble ...*, str. 97.

³⁴¹ FERDO ŠIŠIĆ, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. XXXVI, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae*, *Hrvatski saborski spisi*, vol. II., Zagreb, 1915., str. 99.

³⁴² EMILIJ LASZOWSKI, *Monumenta habsburgica, Habsburški spomenici kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, knj. III., Zagreb, 1917., oko 1540.g., str. 492.

³⁴³ GEZA PALFFY, *Izvanredan izvor o zemljopisnim znanjima ugarsko – hrvatske političke elite 16. stoljeća: popis ugarskih i slavonskih gradova, utvrda i kaštela koji su između 1526. i 1556 dospjeli u turske ruke*, *Scrinia Slavonica*, vol. 14, Slavonski Brod, 2014., str. 30.

plemićkog sjedišta na posjedu. Za sada samo jedan podatak upućuje na moguće postojanje trgovišta na imanju Račica. To je spominjanje tjednog sajma u Račici 1495. godine.³⁴⁴ Prije u tekstu sam spomenuo da je u Račici postojala malta što ukazuje na neku važniju cestu koja je prolazila kroz imanje i svakako davala značaj trgovištu.

Crkva svetog Stjepana Prvomučenika u Račici – Ova crkva je prvi put zabilježena 1334. godine, a tada u dva dokumenta. Prvi je popis župa³⁴⁵ u kojem se crkva sveti Stjepan („ecclesia sancti Stephani protomartyris de Rachicha“) nalazi zapisana u arhiđakonatu Gušće između crkve svetog Mihalja u Hotku, nepoznate lokacije, i crkve svetog Benedikta na području današnjeg Bedenika. Drugi dokument iz 1334. godine³⁴⁶ je opis međe imanja kraj crkve svetog Benedikta u kojem se spominje cesta koja vodi prema crkvi svetog Stjepana na istočnoj strani omeđenog posjeda. Udjel u crkvi svetog Stjepana „prodaje“ se 1335. godine³⁴⁷ zajedno sa zemljom u Račici, a tako je bilo i kod zamjene zemalja 1487. godine.³⁴⁸ Već sam spomenuo svećenika Grgura iz Račice koji je 1423. godine³⁴⁹ molio postavljanje na račičku župu i desetak patrona župe. U popisu župa iz 1501. godine³⁵⁰ župnik „in Rachchycza“ ponovo je, kao i 1334. godine, zapisan uz Sveti Benedikt, ali i uz Župu Svih svetih istočno od Rače. Tada je uz župnika u crkvi služio i jedan prebendar. U popisima poreza od 1507. do 1517. godine³⁵¹ zabilježeno je da je župnik Račice imao posjed od svega jednog poreznog dima.

Josip Bösendorfer³⁵² je za Račicu predložio dvije lokacije: u selo Račicu koje danas ne postoji ili u selo Rašenicu kraj Grubišnog Polja koje je predaleko od okoliša u kojem se ovaj srednjovjekovni posjed spominje u dokumentima. Josip Buturac³⁵³ se nije potrudio oko ubikacije župa u ovom kraju pa je Račicu sv. Stjepana, kao i još nekoliko župa šire okoline, smjestio „u okolinu Velikog Grđevca“. Georg Heller³⁵⁴ je bio nešto određeniji te je, iako s rezervom, Račicu smjestio kraj današnjeg sela Babinca. Najozbiljnije se ubikacijom Račice pozabavio

³⁴⁴ MNL DL, DL101227., 10. XII. 1495.

³⁴⁵ RAČKI, Popisi župa ..., str. 208.

³⁴⁶ CD, sv. X., 28. VI. 1334., str. 175.

³⁴⁷ CD, sv. X., 9. II. 1335., str. 199.

³⁴⁸ MNL DL, DL101033., 1. V. 1487.

³⁴⁹ PSZB, sv. VI., Zagreb, 1994., 11. IV. 1423., str. 96.

³⁵⁰ RAČKI, Popisi župa ..., str. 207.

³⁵¹ ADAMČEK, KAMPUŠ, *Popisi poreza* ..., str. 34, 67, 104.

³⁵² BÖSENDORFER, *Crtice* ..., str. 267.

³⁵³ Josip BUTURAC, Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU*, knj. 59., Zagreb, 1984., str. 63.

³⁵⁴ Georg HELLER, *Comitatus Crisiensis*, München, 1978., str. 269-270.

Juraj Čuk³⁵⁵ analizirajući njeno mjesto u popisima župa kao i neke druge izvore. Smjestio ju je na potoku Racačka (vjerojatno misli na potok Bačkovicu) ili na nedaleki potok Grebensku. Ovakvu ubikaciju je na svoj karti ubilježio i Tamas Palosfalvi³⁵⁶.

Ako uzmemo u obzir sve navedene podatke, tada posjed i Župu Račica možemo smjestiti istočno od sela Bedenika, a zapadno od Špišić Bukovice. Toponim Račica svakako trebamo povezati s potokom Rača, današnjom Račačkom, koje je potok Račica morao biti ili jači pritok ili jedna od sastavnica. Račačku danas zajedno stvaraju potoci Bačkovica i Grebenska pa možemo zaključiti da se jedan od njih u srednjem vijeku zvao Račica. Vjerojatnije je da se radi o sjevernijem od njih tako da potok Bačkovicu možemo izjednačiti s Račicom i uz njega tražiti nestali posjed istog imena. Danas su uz potok Bačkovicu sela Babinac i Bačkovica uz desnu obalu te na jugoistoku zaselak Polum i selo Čađavac. Pretpostavljam da je područje Babinca bilo ili u sklopu imanja Sveti Benedikt ili je bilo granično između njega i Račice te središte imanja trebamo tražiti u i oko sela Bačkovice. Mjesto koje Račica ima u raznim popisima odgovara ovakvoj ubikaciji. U popisu župa iz 1334. godine Račica sveti Stjepan zapisana je nakon župe u Hotku, a prije Svetog Benedikta. Popisivač je imao malo neobičan slijed zapisivanja. Naime, prvo je obišao Raču i župe istočno od nje, a zatim krenuo na sjeverozapad i napravio krug po župama Račica, Sv. Benedikt i Svi sveti. U sljedećem popisu župa, onom iz 1501. godine, Račica je zapisana nakon Sv. Benedikta, a prije Svih svetih, župe koja joj je možda bila susjedna prema jugu.³⁵⁷ U popisima poreza od 1495. do 1517. godine³⁵⁸ Račica najčešće biva zabilježena sa Sv. Benediktom, a oboje s posjedima južno od današnjeg Šandrovca. Popis iz 1517. godine se najbolje slaže s položajem imanja kako sam ih rekonstruirao u ovom radu. Naime, tada popisivač dolazi od Bukove (šire područje Špišić Bukovice), zatim na Gotalovec (oko Brzaje i Zrinske) pa na Račicu (oko Bačkovice), nakon koje slijedi Sv. Benedikt (Bedenik), a nakon njega imanja južno od Šandrovca. I popisi župa i mjesto Račice u popisima poreza potvrđuju njen smještaj u i oko današnjeg sela Bačkovice.

Prostor Bačkovice je više puta pregledan od strane arheologa, a bilo je i iskapanja iako rijetkih i malog opsega. Zvonko Lovrenčević³⁵⁹ je pronašao ostatke gradišta sa zapadne strane sela, u blizini šume. Iako je šezdesetih godina, u vrijeme njegovog istraživanja, već bilo prilično

³⁵⁵ Juraj ČUK, Podravina od Bednje do Voćinke i susjedna područja do polovice četrnaestoga vijeka, *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, (dalje VZA) sv. XVIII., Zagreb, 1916., str. 214-215.

³⁵⁶ PALOSFALVI, *The Noble ...*, str. 417. (karta)

³⁵⁷ RAČKI, *Popisi župa...*, str. 207, 208.

³⁵⁸ ADAMČEK, *Kampuš, Popisi poreza ...*, str. 9, 34, 67, 104.

³⁵⁹ Zvonko LOVRENČEVIĆ, *Srednjovjekovne gradine u Bilogori, Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko – Bilogorskoj regiji, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 14., Zagreb, 1990., str. 139-141.

devastirano, ipak je uspio nacrtati njegov tlocrt. Središnji plato je okružen s dva nasipa i dva jarka, a još jedan nasip i jarak bili su 30 metara dalje. Autor je ovu utvrdu nazvao „Bucha“ ili „Bocha“ i povezao je s rodom „Bochka“ koji je držao imanje „Bothkafeld“. Mislim da se radi o prebrzo donesenom zaključku jer se navedeno imanje nalazilo zapadnije, a rod „Bothka“ nije imao posjede na području današnje Bačkovice i okolice. Tatjana Tkalčec³⁶⁰ je preuzela povijesni dio od Lovrenčevića, a kod opisa gradišta sasvim se oslonila na njegov objavljeni članak, ali i na bilješke iz Lovrenčevićeve ostavštine. U bilješkama se spominju neka svjedočanstva o ostacima zidane građevine na lokalitetu. Kako autorica navodi, spomenute bilješke su prilično nejasne, posebno što se tiče još nekih mogućih ostataka gradišta u okolici. Tako Lovrenčević spominje još jedno gradište sjevernije od opisanog, a također i nekoliko sličnih lokaliteta južno i jugozapadno. Ova potonja gradišta bi mogla biti dva koja navodi Goran Jakovljević³⁶¹ u *Registru arheoloških nalaza i nalazišta Bjelovarsko – bilogorske županije* između sela Babinac i zaselka Polum. Oba su u blizini potoka Bačkovice, pretpostavljene nekadašnje Račice, i mogla bi biti dio priče o posjedu Račica. Utvrda Račica koja se spominje u izvorima vjerojatnije je bila ona koju opisuju Lovrenčević i Tatjana Tkalčec. Što se tiče crkve sv. Stjepana, njeni ostaci za sada nisu pronađeni, a na starim i današnjim kartama nisam našao toponim koji bi ukazivao na mjesto gdje se nalazila. Da su njene ruševine postojale još i na početku XVIII. stoljeća, možda je dokaz izvještaj Zemljaka i Maretića koji su 1702. godine obišli veći dio oslobođene Slavonije i popisali župe i crkve na koje su naišli ili o kojima su čuli. U izvještaju se navodi pogranično mjesto „Rachychya“ pod Brodom.³⁶² Budući da su uz ovo mjesto zapisane župe sv. Pavao Radovan, Međurečje i Grebena, može se prihvatiti da se radi o Račici pa onda i o njenoj crkvi u tada pustom kraju. Ali možda je riječ o pogrešno zapisanoj Rači. Nejasno je u ovom, uglavnom zbrkano pisanim izvještaju, što bi trebalo značiti ono „pod Brod“. Mislim da bi crkvu sv. Stjepana i groblje uz nju trebalo tražiti na srednjem toku Bačkovice i to u blizini ovog potoka.

GOTALOVEC

Prvi podatak o ovom posjedu je o rodu Gotal, njegovim vlasnicima, po kojima je dobio ime. Župnik crkve Svetog Križa „u rodu Gotal“ („de genere Gatal“) bio je 1328. godine³⁶³ kao

³⁶⁰ Tatjana TKALČEC, *Srednjovjekovna gradišta u Hrvatskoj*, Zagreb, 2004., (magistarski rad), str. 60-63.

³⁶¹ Goran JAKOVLJEVIĆ, *Registar arheoloških nalaza i nalazišta Bjelovarsko – bilogorske županije*, Bjelovar, 2012., str. 153-155.

³⁶² Radoslav LOPAŠIĆ, *Slavonski spomenici za XVII. vijek*, *Starine JAZU*, knj. 30., Zagreb, 1902., str. 174. „In Rachecha infra Brod locum confiniarium.“

³⁶³ CD, sv. IX., 3. VI. 1328., str. 396.

čovjek Čazmanskog kaptola prisutan kod uvoda pavlina iz Bukove u imanje „Crasnichanoga“. Rod Gatal zabilježen je i 1329. godine³⁶⁴ kao međaš imanja Sveti Bartol u distriktu Bukova. Petar, sin Jakova, sina Zojmova i brat mu Nikola te Pavao, Juraj i Ivan, sinovi Ivana, sina istog Zojma bili su pripadnici roda Gotal, a 1331. godine³⁶⁵ opisane su međe njihovog posjeda uz potok Humčenicu („Holthenicha“ i „Humthennycha“). Radi se o manjem komadu zemlje jer se na međi osim spomenutog potoka i kastrenza Bukove ne navode druge oznake. Istom rodu pripadao je i Ladislav, sin Nikolin, koji je 1335. godine prodao svoju zemlju u Račici i udio u crkvi svetog Stjepana.³⁶⁶ Ime roda koji je posjedovao zemlju s vremenom se pretvorilo u topnim Gotalovec. Pavao, sin Torsekov „de Gathalouch“ spominje se 1406. godine.³⁶⁷ Ime Petrova oca, pisano kao Torsek, Tersek i slično, postat će nadimak ili prezime jednog dijela ovdašnjih plemića. Ne znam da li se o istom plemiću radi u ispravi iz 1412. godine³⁶⁸ kad je „Thorsek de genere Gatal“ bio uključen u neki spor plemića „de Brestouch“ i „de Jaryamelleky“ oko posjeda Pogana i Leskovec u Virovitičkoj županiji i Brestovca u Križevačkoj županiji. U dokumentu iz 1418. godine³⁶⁹ spomenuti su Nikola zvani Torsek od Gotalovca i Lovro, sin Peteva, „de genere Gathal“. Vidimo da su se usporedo upotrebljavali pridjevci po rodu i po posjedu. Čak četiri od pet banovih ljudi određenih 1419. godine³⁷⁰ za rješavanje spora na voćinskom vlastelinstvu bilo je iz Gotalovca. Iz 1425. godine³⁷¹ je podatak o plemićima od Gotalovca kao susjedima vlastelinstva Gordova, nažalost bez detaljnijih oznaka.

Plemići Petar, Juraj i Tomo, sinovi Mihalja „de Gataloucz“ navode se 1433. godine³⁷² kao vlasnici u Čepelovcu. Pavao od Gotalovca spominje se 1449. godine³⁷³ kao službenik gordovskog vlastelina kod uvoda pavlina u dio imanja „Chasmafew“, a s njim se navodi još nekoliko plemića iz istog mjesta. Pavao literat zvani „Thersek“ od Gotalovca spominje se 1462. godi-

³⁶⁴ Anjoukori oklevetar, Budapest-Szeged, (dalje Anjou. okl.) sv. XIII., 2003., 17. XII. 1329., str. 387.

³⁶⁵ Anjou. okl., sv. XV., 2004., 18. IX. 1331., str. 215-216.

³⁶⁶ CD, sv. X. 9. II. 1335., str. 199.

³⁶⁷ Zsig. okl., sv. II., Budapest, 1958., 8. VIII. 1406., str. 613.

³⁶⁸ Zsig. okl., sv. III., Budapest, 1993., 13. VI. 1412., str. 538.

³⁶⁹ Zsig. okl., sv. VI., Budapest, 1999., 25. XI. 1418., str. 626-627.

³⁷⁰ Zsig. okl., sv. VII., Budapest, 2001., 16. X. 1419., str. 258.

³⁷¹ Zsig. okl., sv. XII., Budapest, 2013., 17. VI. 1425., str. 260.

³⁷² Josip STIPIŠIĆ, Miljen ŠAMŠALOVIĆ, Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, (dalje ZHIJA), sv. 2., Zagreb, 1959., 10. XI. 1433., str. 373.

³⁷³ MNL DL, DL32774., 16. X. 1449.

ne,³⁷⁴ a 1463. godine³⁷⁵ primio je u zalog dva selišta u Mikulincu. Matija „Isoo“ od Gotalovca spominje se 1479. godine,³⁷⁶ a vjerojatno se o istom čovjeku radi i 1481. godine,³⁷⁷ tada zapisanom kao Matija „Sow“. Pod nešto drugačijim imenom, tj. kao „Gotthol – Kerezthwr“, posjed Gotalovec je zapisan 1498. godine³⁷⁸ kad je selo „Barswelge“ unutar njegovih međa napao David „de Zenth Bertalam“. Napad na Gotalovec dogodio se i 1500. godine³⁷⁹ od strane kaštelana Bukove, posjeda Lovre Iločkog. Taj dio Gotalovca tada je držao Nikola od Palične. Zanimljiv je spomen Antuna od Sesveta „de genere Gathal“ iz 1517. godine.³⁸⁰ Kod njegovih pridjevaka nije jasno u kojem su odnosu jedan prema drugome. Kralj je 1527. godine poklonio sedam selišta na istom imanju Pavlu literatu od Palične svetog Petra.³⁸¹

POSJED GOTALOVEC – VLASNICI I BROJ POREZNIH DIMOVA 1495. – 1517. G.

1495. godine	1507. godine	1513. godine	1517. godine
Udova Thorstek...1			Stjepan od Brezine...1
Juraj Kwzol...1			Antun od Sesveta...1
Juraj Bobojčić...1			Guričko...2
Gašpar...3			
Luka Horvat...2		Luka Horvat...2	
	Nikola Horvat...1		Martin Horvat...2
Andrija...1			
	Juraj...1		Juraj...1
Ukupno...9	2	2	7

Adamček, Kampuš, Popisi poreza ..., str. 35, 67, 101, 104.

U popisima poreza od 1495. do 1517. godine³⁸² Gotalovec („Gothalowcz, Gathalowcz, Gathalocz“) je zapisan kao mali posjed veličine do devet poreznih dimova podijeljen među

³⁷⁴ MNL DL, DL35078., 21. I. 1462.

³⁷⁵ ZHIJA, sv. 3., Zagreb, 1960., 17. XI. 1463., str. 597.

³⁷⁶ MNL DL, DL33135., 4. VII. 1479.

³⁷⁷ Milan pl. ŠUFFLAY, Iz arhiva ugarskog narodnog muzeja, VZA, god. VIII., Zagreb, 1906., str. 159.

³⁷⁸ MNL DL, DL106878., 5. IX. 1498.

³⁷⁹ MNL DL, DL104086., 23. XII. 1500.

³⁸⁰ MNL DL, DL32806., 24. V. 1517.

³⁸¹ Ivan BOJNIČIĆ, Kraljevske darovnice odnoseće se na Hrvatsku, VZA, VII., Zagreb, 1906., 6. XII. 1527., str. 185.

³⁸² ADAMČEK, KAMPUŠ, Popisi ..., str. 7, 9, 35, 67, 101.

više vlasnika. Po broju dimova možemo zaključiti da je na području Gotalovca bilo dvadestak kmetskih kuća. Njima moramo dodati nekoliko kuća malih plemića koji su sigurno ovdje živjeli. Zanimljivo je da su popisivači zabilježili Gotalovec u dva dijela popisa: prvi put kad su započeli popisivanje u kraju oko Rače i drugi put kada su se na kraju popisa vratili na jugozapad kotara Gušće – Vaška. Budući da se isti slučaj nije dogodio ni s jednim drugim posjedom, može se postaviti pitanje da li je popisano isto imanje ili su postojala dva istoimena posjeda. U popisima sela na vlastelinstvu Bukova iz 1535. i 1564. godine,³⁸³ među selima na dijelu Bukove u Križevačkoj županiji, zapisano je selo „Kwzolowcz alio nomine Gathalowcz“. Vjerojatno se radi o Gotalovcu o kojem je ovdje riječ, što podržava činjenica da je 1495. godine³⁸⁴ u Gotalovcu bio posjednik Juraj Kuzol po kome je selo dobilo svoje drugo ime „Kwzolowcz“.

Crkva Svetog Križa u Gotalovcu – Kako sam već spomenuo, ova crkva, ili točnije njen župnik, prvi put se javlja 1328. godine,³⁸⁵ a mjesto joj je određeno „u rodu Gatal“, tj. na imanju ovog roda. U popisu župa iz 1334. godine³⁸⁶ crkva je smještena na isti način, a popisana je u arhiđakonatu Gušće nakon kapele Blažene Djevice, nepoznate lokacije. Crkva Svetog Križa u Gotalovcu spominje se 1433. godine,³⁸⁷ a njen župnik se navodi 1479. godine³⁸⁸ s još nekim župnicima, pretežno iz jugozapadnog dijela Virovitičke županije, ali i sa župnicima iz „Hatko“ i Sesveta. Iz iste godine³⁸⁹ je druga isprava s popisom svećenika među kojima je župnik Svetog Križa. Vjerojatno se radi o svećeniku iz Gotalovca jer su s njim zapisani župnici iz Gordove i Rače. Titular crkve zabilježen je 1498. godine³⁹⁰ kao dio imena posjeda pa se imanje naziva „Gatthal Kerezthur“. U popisu iz 1501. godine³⁹¹ župnik „in Gathalowcz“ zapisan je nakon župe u Bukovi (Sveti Petar), a prije župe Hotko. Iz svega navedenog može se izvesti zaključak da je gotalovečka župa bila sjeverno ili sjeveroistočno od današnjeg Grđevca, a istočno od Rače. Na imanju plemića od roda Gotal spominje se 1331. godine³⁹² kapela svetog Stjepana,

³⁸³ BOJNIČIĆ, *Kraljevske darovnice* odnoseće se na Hrvatsku, VZA, VII., Zagreb, 1905., 4. X. 1535., str. 252., VZA, VIII., Zagreb, 1906., 10. I. 1564., str. 134.

³⁸⁴ ADAMČEK, KAMPUŠ, *Popisi poreza ...*, str. 7. Prezime ili nadimak Kozol je u kraju oko Gotalovca puno starije od ovog Jurja. Naime, 1399. godine (*Zsig. okl.*, sv. I., 18. X. 1399.) spominje se uz potok Humčenicu Pavao Kozol, a Humčenicu je, kako sam pokazao prije u tekstu, bila uz zemlje roda Gotal. Pavlov posjed bio je „Kozolowch“.

³⁸⁵ CD, sv. IX., 3. VI. 1328., str. 396.

³⁸⁶ RAČKI, *Popisi župa ...*, str. 208.

³⁸⁷ PSZB, sv. VI., Zagreb, 1994., 23. IX. 1433., str. 384.

³⁸⁸ MNL DL, DL32782., 6. IV. 1479.

³⁸⁹ MNL DL, DL32787., 25. V. 1479.

³⁹⁰ MNL DL, DL106878., 5. IX. 1498.

³⁹¹ RAČKI, *Popisi župa ...*, str. 208.

³⁹² Anjou. okl., sv. XV., 2004., 18. IX. 1331., str. 215-216.

sigurno filijala crkve Svetog Križa. Pretpostavljam da se ovdje radi o sv. Stjepanu kralju jer je u blizini bila crkva sv. Stjepana Prvomučenika u Račici koja se, kako sam gore spomenuo, već 1259. godine navodi kao crkva. Bilo bi nelogično da se u blizini jedna drugoj podižu građevine posvećene istom titularu. Obuhvat Župe Sv. Križa nemoguće je odrediti, ali je sigurno obuhvaćao i druga sela osim Gotalovca jer je sam Gotalovec bio premali, a njegovi plemići presiromašni za jednu župu.

Josip Bösendorfer³⁹³ je srednjovjekovni Gotalovec izjednačio sa istoimenim selom jugoistočno od Bjelovara koje tamo ne postoji. Možda je mislio na Galovac. Josip Buturac³⁹⁴ ubicirao je ovaj posjed vrlo općenito u okolicu Grđevca, a Georg Heller³⁹⁵ zapadno – sjeverozapadno od Grđevca. Nije precizirao da li misli na Veliki ili Mali Grđevac.

Ako rezimiramo sve što je gore rečeno o Gotalovcu, možemo reći da se na imanju nalazila crkva Svetog Križa i, vjerojatno, kapela svetog Stjepana, a od naselja znamo samo za sam Gotalovec i „Barswelge“. Uz posjed je tekao potok Humčenica, ali ne znamo na koji od današnjih vodotokova se odnosi taj podatak. Susjedi posjeda bili su vlastelinstvo Bukova i imanje Sveti Bartol koje se odvojilo od Bukove. Bukova se pružala oko današnje Špišić Bukovice i uz potoke koji u ovo selo dotječu s Bilogore, tako da Gotalovec moramo smjestiti u Bilogoru. U blizini spomenutih potoka (danas potoci Bukovica, Lendava i Lužanjak), sjeverno od sela Topolovice, nalazi se toponim Gatalsko brdo³⁹⁶ koji odmah podsjeća na rod Gotal. Međutim, ako je riječ o srednjovjekovnom mjesnom imenu, onda je ono sasvim usamljeno jer takvih nema u njegovoj blizini pa je neobično da se sačuvalo. Možda je nastalo u vrijeme Vojne krajine jer su neki članovi roda Gotal iz Varaždinske županije služili u Krajini. Ipak, mjesto Gatalskog brda je vrlo blizu vjerojatnog položaja Gotalovca koji možemo ubicirati u okolinu danas napuštenog sela Brzaje, tj. na gornji tok potoka Cremušina i Grebenska. Ovakvu ubikaciju potvrđuje mjesto koje posjed i crkva u Gotalovcu imaju u popisima. U popisu župa iz 1334. godine, Župa Sv. Križa je posljednja zabilježena u popisu arhidakonata Gušće, a dolazi nakon župa sjeveroistočno od Rače. Godine 1501. popisivač dolazi iz Bukove (oko Špišić Bukovice) do Gotalovca, a iz njega odlazi na jug do župa južno od današnjeg potoka Grebenske.³⁹⁷ U popisima poreza od 1495. do 1517. godine³⁹⁸ imanje Gotalovec je najčešće zabilježeno ili nakon Bukove ili izmiješano s posjedima južno od potoka Grebenske. Dakle, Gotalovec je u popisima u sasvim drugačijem položaju nego prethodno opisani Sv. Benedikt i Račica. Kao i gore navedeni podaci

³⁹³ BÖSENDORFER, *Crtice* ..., str. 267.

³⁹⁴ BUTURAC, *Popisi župa* ..., str. 63.

³⁹⁵ HELLER, *Comitatus* ..., str. 69.

³⁹⁶ Topografska karta 1:25000., sekcija Zrinska 4617-4-1-4.

³⁹⁷ RAČKI, *Popisi* ..., str. 208.

³⁹⁸ ADAMČEK, KAMPUŠ, *Popisi poreza* ..., str. 7, 9, 35, 67, 101, 104.

iz dokumenata tako i spomenuti popisi potvrđuju da je Gotalovec bio najistočniji od triju posjeda, odnosno župa, opisanih u ovom radu. U blizini posjeda išla je zapadna granica Virovitičke županije pa župnik i plemići s ovog imanja ponekad sudjeluju u poslovima ove županije.

Na području gdje se vjerojatno nalazio srednjovjekovni Gotalovec niz je mjesnih imena koji bi mogli označavati lokalitete s ostacima starih građevina. Tako su uz potok Cremušinu toponimi Groblje, Svetinja, Zidina i Kapele.³⁹⁹ Možda su na istom području čak sačuvana imena srednjovjekovnih sela u mjesnim imenima Šašinci i Mrzince,⁴⁰⁰ ali o njima, nažalost, nemamo podataka. Malo dalje, uz potok Zrinsku, nalaze se toponimi Groblje⁴⁰¹ i Crkvenice.⁴⁰² S druge strane, uz potok Grđevicu, nalazi se toponim Obrovi, možda mjesto neke srednjovjekovne utvrde. Navedena mjesna imena vjerojatno označavaju mjesta crkve Svetog Križa i njenog groblja, okolne kapele i utvrde plemića.

ZAKLJUČAK

Najzapadniji od tri ovdje analizirana posjeda je Bešenov sveti Benedikt za koji imamo opisanu među iz 1334. godine iz koje se vidi da se nalazio na potoku Mušinji (danas potoci Šandrovača, dio potoka Bedeničke i Severinski potok), a u blizini istog bila je i crkva sv. Benedikta. Zabilježeni su tadašnji vlasnici, međaši kao i niz okolnih toponima. Od početka XV. stoljeća imanje je u rukama obitelji Dersffy koja ga drži sljedećih gotovo sto i pedeset godina. Na posjedu je postojalo trgovište sa spomenutom crkvom, a cijelo imanje je u prvoj polovini XVI. stoljeća imalo šezdesetak kuća. Osim po gore spomenutom opisu međe, položaj ovog nestalog naselja i crkve može se utvrditi i po njihovom mjestu u popisima poreza iz XVI. stoljeća i u popisima župa iz 1334. i 1501. godine te ga povezati s današnjim selom Bedenik čije ime je prežitak iz srednjeg vijeka.

Istočno od Sv. Benedikta nalazilo se imanje Račica sveti Stjepan. Dva dijela ovog posjeda upoznajemo preko opisa međa iz 1259. i 1337. godine. Nakon prvih poznatih vlasnika u XIII. stoljeću, u Račici vrlo rano stječu posjede plemići od Grabovnika (Gorbonok) i ostaju ovdje sve do nestanka imanja sredinom XVI. stoljeća. Na posjedu je postojao kaštel, a vjerojatno i trgovište s maltom i crkvom sv. Stjepana. Po veličini je bio približno jednak Bešenovom sv. Benediktu sa šezdesetak kuća. Iz opisa međa i mjesta koje Račica ima u popisima poreza i župa može se zaključiti da se imanje protezalo uz potok Bačkovicu koji u srednjem vijeku nosi ime Račica. Najistočniji i najmanji od posjeda kojima se bavi ovaj rad bio je Gotalovec u

³⁹⁹ Topografska karta 1:25000., sekcija Zrinska 4617-4-1-4.

⁴⁰⁰ Topografska karta 1:25000., sekcija Zrinska 4617-4-1-4.

⁴⁰¹ Topografska karta 1:25000., sekcija Zrinska 4617-4-1-4.

⁴⁰² Osnovna drž. karta 1:5000., sekcija Virovitica 6 D 30 – 41.

rukama plemića iz roda Gotal po kojima je dobio ime. Iako malen, sa svega dvadesetak kuća, Gotalovec je imao župnu crkvu koja je vjerojatno služila i drugim okolnim selima. Po mjestu u popisima ovaj posjed i župu možemo smjestiti u brdski kraj na gornjim tokovima Bačkovice i Grebenske. Sva tri opisana posjeda nestala su do sredine XVI. stoljeća pod napadima Osmanlija i kraj je kao „ničija zemlja“ između dvaju carstava ostao pust sto pedeset godina. Novo stanovništvo naseljavano od kraja XVII. stoljeća uspostavilo je sasvim drugačije društvene pa i etničke odnose. Starih mjesnih imena na terenu ima tek u tragovima.

IZVORI I LITERATURA

- Adamček, Josip, Kampuš, Ivan, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb, 1976.
- Anjoukori okleveltar*, Budapest-Szeged, (dalje Anjou. okl.) sv. XIII., 2003.; XV., 2004.
- Bojničić, Ivan, Kraljevske darovnice odnoseće se na Hrvatsku, *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva (VZA)*, VII., Zagreb, 1906.
- Bösendorfer, Josip, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910.
- Buturac, Josip, Popisi župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU*, knj. 59., Zagreb, 1984.
- Ćuk, Juraj, Podravina od Bednje do Voćinke i susjedna područja do polovice četrnaestoga vijeka, *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, sv. XVIII., Zagreb, 1916.
- Dočkal, Kamilo, Srednjovjekovna naselja oko Streze, *Starine JAZU*, knj. 46., Zagreb, 1956.
- Heller, Georg, *Comitatus Crisiensis*, München, 1978.
- Lopašić, Radoslav, Slavonski spomenici za XVII. vijek, *Starine JAZU*, knj. 30., Zagreb, 1902.
- Lovrenčević, Zvonko, Srednjovjekovne gradine u Bilogori, Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko – Bilogorskoj regiji, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 14., Zagreb, 1990.
- Lukinović, Andrija, *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije (dalje PSZB)*, sv. VII., Zagreb, 2004.
- Magyar nemzeti leveltar, Diplomataikai leveltar.
- Osnovna državna karta, 1:5000., sekcija Virovitica.
- Palffy, Geza, Izvanredan izvor o zemljopisnim znanjima ugarsko – hrvatske političke elite 16. stoljeća: popis ugarskih i slavonskih gradova, utvrda i kaštela koji su između 1526. i 1556 dospjeli u turske ruke, *Scrinia Slavonica*, vol. 14, Slavonski Brod, 2014.
- Palosfalvi, Tamas, *The Noble elite in the county of Körös (Križevci) 1400. – 1526.*, (disertacija) Budapest, 2012.
- Pavleš, Ranko, *Bjelovarski kraj i zapadna Bilogora u srednjem vijeku*, Zagreb, 2016.

- Rački, Franjo, Popisi župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU*, knj. 4., Zagreb, 1872.
- Slukan Altić, Mirela, Podravsko srednjovekovlje u zrcalu kartografskih izvora, *Podravina*, br. 4., Koprivnica, 2003.
- Smičiklas, Tadija i drugi, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (CD)*, sv. V., VII., IX., X., XVI., Supplementa, sv. I.
- Stipišić, Josip, Šamšalović, Miljen, Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, (ZHIJA)*, sv. 2., Zagreb, 1959.
- Šišić, Ferdo, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. XXXVI, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae, Hrvatski saborski spisi*, vol. II., Zagreb, 1915.
- Tkalčec, Tatjana, *Srednjovekovna gradišta u Hrvatskoj*, Zagreb, 2004., (magistarski rad).
- Topografska karta 1:25000., sekcija Zrinska
- Zsigmondkori okleveltar*, Budapest, sv. II., III., VI., VII., XII.

SUMMARY

THREE MEDIEVAL ESTATES ON THE SOUTHERN SIDE OF BILOGORA: BEŠENOV SV. BENEDIKT, RAČICA, AND GOTALOVEC

Abstract: The paper analyzes data on three medieval estates on the southern side of Bilogora: Bešenov Sveti Benedikt, Račica, and Gotalovec with special emphasis on their topography. Three historic parishes, Saint Benedict, Saint Stephen the First Martyr, and Saint Cross, are associated with these three estates. The aforementioned estates' descriptions and other relevant information were examined. If the mention of their owners and neighbors is crucial to resolving topographical issues, such details are also included. A particular focus is on the network of watercourses and the interpretation of their medieval names, that serve as the basis of the general historical topography. Since the area was uninhabited for nearly a century, reconstructing the medieval status of the aforementioned estates and the surrounding area is very challenging. As a result, there is no demographic continuity from the Middle Ages to the Present, and the historical local names have only been partially preserved.

Keywords: Middle Ages, topography, Saint Benedict, Račica, Gotalovec